

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено теоретичні засади особистісно орієнтованого навчання у вищій школі. Показано актуальність цієї проблеми у контексті підготовки майбутнього педагога та формування технологічної грамотності. Розкрито сучасні дослідження щодо особистісно орієнтованої освіти та навчання, зокрема щодо формування механізму самореалізації та самоорганізації особистості студента. Визначено сутність особистісно орієнтованого навчання у вищій школі, його принципи, моделі (соціально-педагогічну, предметно-дидактичну, психологічну), функції (вибірковості, релаксації, відповідальності, автономності) та форми. Значну увагу приділено засобам забезпечення особистісного підходу до навчання, зокрема проблемним ситуаціям, дидактичним іграм, різним формам самостійної роботи. Також акцентовано на особливостях взаємодії викладача та студента.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, вища школа, викладач, студент, принципи, моделі, функції.

Соціально-економічні зміни в Україні привели до створення нової парадигми освіти, одним із головних постулатів якої є потреба в розвитку інноваційного потенціалу суспільства. Внаслідок посилення демократичних тенденцій у житті суспільства освітні системи, як його значущі складові, почали переносити акцент із масових педагогічних явищ на особистість дитини, вивчення можливостей і обставин її індивідуального розвитку, умов саморозкриття та самореалізації людини на різних етапах її життєдіяльності. Тенденція особистісної орієнтованості освітніх систем виявляється й у педагогічній освіті. Ідея особистісної та практично орієнтованої підготовки майбутнього вчителя розкрита у вітчизняній психолого-педагогічній літературі теоретико-методологічного рівня (І. Бех, В. Євдокимов, О. Падалка, І. Прокопенко). Одним із провідних завдань має стати створення такого освітньо-розвивального середовища, у результаті взаємодії з яким у майбутнього вчителя формується готовність до роботи на основі знання сучасних педагогічних технологій, розуміння ним своєї індивідуальної сутності, на основі якої виробляється особистісна педагогічна концепція і персонал-технологія. На жаль, на сьогодні проблема технологічної грамотності та культури вчителя недостатньо розроблена в науці й практиці вітчизняної педагогічної освіти. Однією з найперспективніших ліній дидактичних і методичних досліджень в Україні має стати найближчими роками опрацювання технологій індивідуально чи особистісно орієнтованого навчання, метою якого слід відзначити не нагромадження знань і вмінь, а постійне збагачення студентів досвідом творчості, формування механізму самоорганізації та самореалізації особистості кожного студента [3]. При особистісно орієнтованому навчанні в центрі уваги навчального процесу перебуває кожен студент як особистість зі своєю самобутніс-

тю, унікальністю. Має змінитися сам вектор руху: не від педагогічних впливів на студента, а від самого студента, який вибірково ставиться до цих впливів, не асимілює їх у заданому вигляді. Щоб зробити студента справжнім суб'єктом освітнього процесу, необхідно змінити всю технологію цього процесу.

Сучасні технології навчання у ВНЗ орієнтовані на створення умов для самовираження і саморозвитку майбутнього педагога. Однією з таких технологій є особистісно орієнтована технологія навчання, у центрі якої перебуває особистість студента, її самобутність, самоцінність. Становлення особистісно орієнтованого навчання у вищій школі зумовлене соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин. Нині суб'єкти праці вільно розпоряджаються своїм основним капіталом-кваліфікацією, самостійно обирають для себе вид праці. Ринкові умови вимагають професійної мобільності, високої компетентності, ряд особистісних якостей [4].

Гуманістичний підхід, як самостійний напрям у науці, виділився в 50-х рр. ХХ ст. У рамках цього напрямку людина розглядалася як неповторна унікальна цілісність, якій притаманний певний ступінь свободи від зовнішньої детермінації завдяки тим цінностям, якими вона керується. Людина – це активна творча істота, тому вона в змозі впливати на свою долю. Із самого початку гуманістичний підхід займався вивченням можливостей і обдарувань людини та був спрямований на здорового, творчого індивіда. На сьогодні світова наука пов'язує з ним імена Р. Бернса, К. Гольдштейна, А. Маслоу, Дж. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, К. Хорні та інших. Сучасні вимоги до формування особистісного підходу поступово визначалися у дослідженнях таких відомих психологів, як К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, В. Давидов, Л. Проколієнко, В. Татенко, Т. Титаренко, І. Якиманська та ін. У 70–90-х рр. ХХ ст. питання необхідності особистісного підходу в психології та педагогіці неодноразово порушувались у працях І. Беха, І. Кона, А. Петровського, В. Сухомлинського та інших [3].

Останніми роками значно зростає інтерес до особистісного підходу саме у педагогічній психології та практичній педагогіці. Враховуючи складність розробки такого підходу, дослідники вважають за доцільне здійснювати його побудову на шляху переходу до нього від інших, більш розроблених підходів. Тому пропонуються такі його форми, як “особистісно-соціально-діяльнісний підхід” (О. Барабанщиков, М. Феденко), принцип “діяльнісно-особистісного підходу” (В. Андреев), “індивідуально-особистісний підхід” (О. Савченко) [1].

Особистісно орієнтована освіта спирається на фундаментальні дидактичні дослідження, присвячені особистісно розвивальним функціям навчання та виховання. На теренах СНД дослідженням особистісно орієнтованої освіти опікуються І. Бех, В. Рибалка, В. Сериков, І. Якиманська та ін. І. Якиманська, розробляючи концепцію особистісно орієнтованої освіти, наполягає на уявленні про особистість як про мету та фактор освітнього досвіду під час навчання. Проектує регулятиви для практики освіти, яка має стати альтернативною традиційному навчанню.

В. Сериков вбачає головну функцію особистісно орієнтованої освіти в забезпеченні особистісного розвитку кожного суб'єкта навчального процесу, наполягаючи на визнанні за ним права на самовизначення та самореалізацію, а в процесі пізнання через оволодіння власними способами навчальної роботи.

Мета статті – висвітлити теоретичні засади особистісно орієнтованого навчання у вищій школі, визначити його сутність, принципи, моделі та форми у контексті підготовки майбутніх педагогів.

Особистісний підхід у сучасній науці розглядається як важливий психолого-педагогічний принцип, як методологічний інструментарій, основу якого становить сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових установок, методико-психодіагностичних та психолого-технологічних засобів, які забезпечують більш глибоке цілісне розуміння, пізнання особистості дитини і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах існуючої освітньої системи.

Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість, самобутність, самоцінність, де суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. Особистісно орієнтоване навчання у вищій школі ґрунтується на певних принципах:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом навчального процесу;
- співвіднесення освітніх технологій на всіх рівнях освіти із закономірностями професійного становлення особистості;
- визначення змісту освіти рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професійної діяльності;
- випереджальний характер освіти, що забезпечує формування професійної компетентності майбутнього фахівця;
- визначення дієвості освітнього закладу організацією навчального середовища;
- врахування індивідуального досвіду студента, його потреби в самореалізації, самовизначенні, саморозвитку [5].

За таких умов відбувається гармонійне формування і всебічний розвиток особистості, повне розкриття її творчих сил, набуття неповторної індивідуальності. Тому основними функціями стають виховна, розвивальна і самовдосконалення, а не освіта, як у традиційній системі. У такому розумінні освіта справді гуманізується, бо всебічно сприяє збереженню та розвитку екології людини, її інтелектуальному, духовному й фізичному зростанню, соціалізації в умовах навчально-пізнавальної діяльності.

Якщо в традиційній філософії освіти соціально-педагогічні моделі розвитку особистості описувались у вигляді ззовні заданих зразків, еталонів пізнавальної діяльності, то особистісно орієнтоване навчання виходить із визнання унікальності суб'єктного досвіду самого студента як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності. Визнання студента головною фігурою всього освітнього процесу і є особистісно орієнтована педагогіка.

I. Якиманська виокремлює три моделі особистісно орієнтованої педагогіки: соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та психологічну [4].

Соціально-педагогічна модель виховує особистість із попередньо заданими якостями. Освітні інститути суспільства створюють типову структуру такої особистості. Завданням ВНЗ є наближення кожного студента до її параметрів. Технологія освітнього процесу основана на використанні ідей педагогічного управління, формування, корекції особистості “ззовні”, без урахування суб'єктного досвіду студента. Це виражається в одноманітності програм, методів, форм навчання, авторитарності. Предметно-дидактична модель особистісно

орієнтованої педагогіки пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід у навчанні. Знання організуються в міру їх об'єктивної складності, новизни, складності переробки, а не рівня розвитку студента. Технологія предметної диференціації будується на врахуванні складності й обсягу навчального матеріалу. Вона забезпечується факультативними курсами, поглибленими програмами. Ця технологія не стосується духовної сфери – національних і світоглядних відмінностей, які значною мірою визначають зміст суб'єктивного досвіду студента. Психологічна модель особистісно орієнтованої педагогіки спочатку зводилась до визнання відмінностей у пізнавальних можливостях студентів, які в реальному освітньому процесі виявляються в здатності до навчання. При цьому метою освітнього процесу є її корекція як пізнавальної активності. Особистісно орієнтована освіта має створити умови для повноцінного розвитку цих функцій, важливих для організації педагогічного процесу ВНЗ. Це:

- функція вибірковості (здатність студента до вибору);
- функція рефлексії (особистість повинна оцінювати своє життя);
- функція буття, що полягає в пошуках сенсу життя та творчості;
- формувальна функція (формування образу “Я”);
- функція відповідальності (“Я відповідаю за все”);
- функція автономності особистості (у міру розвитку вона дедалі більше стає вивільненою від інших факторів) [3].

Особистісно орієнтоване навчання у вищій школі потребує корекції змісту освіти, форм і засобів її реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати все необхідне студентові для формування та розвитку його особистості, для формування професіонала.

У вітчизняній практиці оптимальною формою організації навчального процесу вважають колективні та групові заняття. Така практика суперечить одному з пунктів Болонської угоди, який передбачає домінанту індивідуальних занять. Однак для виявлення позиції особистості потрібні аудиторія, слухачі, глядачі. До того ж така підміна порушує традицію української “гуртової школи”. Тому найкращим виходом із цієї ситуації є розумне поєднання масових, групових та індивідуальних форм навчання. Важлива роль в особистісно орієнтованому навчанні відведена діалоговим лекціям, дискусіям, спеціальним тренінгам, організаційно-діяльнісним, імітаційним іграм, семінарам-тренінгам, вирішенню проблемних ситуацій тощо [1].

Ефективність особистісно орієнтованої освіти значною мірою залежить від правильно вибудованого її змісту, до якого висувають такі вимоги:

- навчальний матеріал має забезпечувати виявлення змісту суб'єктивного досвіду студента, у тому числі досвіду його попереднього навчання;
- виклад знань викладачем повинен бути спрямований не лише на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення, а й на постійне перетворення набутого суб'єктивного досвіду кожного студента;
- у процесі навчання необхідне постійне узгодження досвіду студентів із науковим змістом здобутих знань;
- активне стимулювання самоцінної діяльності студента, можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження;

– конструювання й організація навчального матеріалу таким способом, щоб студент сам вибирав зміст, вид і форму при виконанні завдань, вирішуванні завдань тощо;

– виявлення й оцінювання способів навчальної роботи, якими користується студент самостійно, постійно та продуктивно [5].

До найпоширеніших засобів забезпечення особистісного підходу зараховують (В. Серіков) світоглядні парадокси, проблемні ситуації, показ, критерій, що приводять до створення наднових теорій; фундаментальні експерименти та їх обговорення; авторські пізнавальні завдання, вправи, дидактичні ігри; засоби автоматизованого контролю; парадоксальні досліди, висунення гіпотез; рефлексію логіки викладу; спостереження та експерименти; ефективні технології навчання; різноманітність форм самостійної роботи та ін. У реалізації особистісно орієнтованого навчання особлива роль відведена педагогічному спілкуванню суб'єктів навчального процесу у вищій школі (викладачів та студентів). Воно створює умови для розвитку навчально-професійної мотивації, надає навчанням характеру співпраці, забезпечує досягнення мети та завдань навчання, сприяє розвитку студентів і підвищенню професійно-педагогічного потенціалу викладачів [2].

Висновки. Отже, у науковій літературі особистість розглядається як педагогічна категорія, що відображає специфічну сферу освіти та розвитку людини, й із цього погляду є специфічною метою цієї сфери. Якщо під час проектування традиційного процесу навчання предмета є фрагмент змісту навчання і його діяльнісно-процесуальне забезпечення, то в особистісно орієнтованій освіті елементом проектування стає подія в житті особистості, яка дає цілісний життєвий досвід, у якому знання – його частина. До особистісних дій того, хто навчається, можна зарахувати: досягнення бажаних результатів, вибір ступеня складності завдання, оцінювання досягнутих результатів у навчанні, самостійне прийняття рішень, моделювання свого життєвого шляху, виявлення особистісних проблем, самовизначення щодо життєвих цінностей.

Стаття не претендує на всебічний розгляд проблеми особистісно орієнтованого навчання у вищій школі. Ряд аспектів потребує подальших наукових розвідок, зокрема використання особистісно орієнтованих технологій у процесі практики, організації самостійної роботи студентів та ін.

Список використаної літератури

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
3. Пехота О.М. Освітні технології : [навч.-метод. посіб.] / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : [учебное пособие] / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / М.М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 495 с.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2013.

Машкина Л.А. Теоретические основы личностно ориентированного обучения в высшей школе

В статье рассматриваются теоретические основы личностно ориентированного обучения в высшей школе. Показана актуальность данной проблемы в контексте подготовки будущего педагога и формирования технологической грамотности. Раскрыты современные исследования личностно ориентированного образования и обучения, в частности формирования механизма самореализации и самоорганизации личности студента. Определена сущность личностно ориентированного обучения в высшей школе, его принципы, модели (социально-педагогическая, предметно-дидактическая, психологическая), функции (избирательности, релаксации, ответственности, автономности) и формы. Значительное внимание уделено средствам обеспечения личностного подхода к обучению, в частности проблемным ситуациям, дидактическим играм, различным формам самостоятельной работы. Также акцентировано на особенностях взаимодействия преподавателя и студента.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение, высшая школа, преподаватель, студент, принципы, модели, функции.

Mashkina L. Theoretical foundations student-centered learning in high school

The article highlights the theoretical principles of person-centered learning in higher education. Show the relevance of this issue in the context of preparation of future teachers and shaping technological literacy. Solved contemporary research on personality-oriented education and training, particularly concerning the formation mechanism of self-realization and self-identity of the student. The essence of student-centered learning in higher education, its principles, models (social, pedagogical, subject-didactic, psychological) functions (selectivity, relaxation, responsibility, autonomy) and forms. Considerable attention is given to the provision of personal approach to learning, including problem situations, didactic games, various forms of self and others. Also emphasis on the peculiarities of the interaction of teacher and student.

Key words: personality-oriented education, high school, teacher, student, principles, models, functions.